

مهولانا خالیدی نه قشبه نندی باش زانیویه تی زانست تهوهری وردبوونه وهی زانیینه و زانست بووه ته هونه ری رۆژباو، ههر له بهر ئه وه بهر له هه موو شتیک چووه ته لای گه وه زانایان خویندوویه تی و زانست فیربووه و خوئی به نووری زانست و زانین ده وله مه ند کردووه و خوئی به زانست و مۆرالی مۆرۆقانی و هونه ری رۆژباو، پازاندووه ته وه. چون زانیویه تی ته نیا هویه کی ته ره قی و سه رکه وتنی مۆرۆ زانست و زانینی رۆژباوه. لای ئه م زانایانه ی سه رده می خوئی زانست و زانین فیر بووه، که سانیککی وه ک: باوکی خوئی، مه لا سه ید عه بدولکه ریم به رزنجی، مه لا سه ید ره حیم به رزنجی، مه لا جه لاله دین خورمائی، شیخ مارف نۆدییی (که ته ریه تی قادریشی به ده ست بووه)، لای مه لا ئیبراهیم بیاره یی (تاریخی سلیمانی په ری ۲۲۵). لای مه لا سالح ته ره ماری، شیخ عه بدوللا خه ریانی، مه لا مه حموود غه زایی، مه لا ره حیم زیاری، صیغه توللا ئه فه ندی، عه للامه مه لا محه مه د کوری ئادم باله کی، که هه ریه که له وانه ئه ستیره یه کی گه ش و پرشنگذاری زانست و هونه ری ئاسمانی کورده واری، ئه ده ب و فه ره نگ و عیرفان و زانیاری بوون.

پاشان مهولانا خالید چووه ته شاری سنه و له فیرانکوئی عه للامه شیخ محه مه د وه سیم مه ردۆخی حیساب، هه نده سه، فه له کیات، ئه ستیره ناسی، حیکمه ت و که لام، لای ئه و زانایه ده خوینیت و فیربان ده بیت و ئیجازه ی ئیفتا و ته درسی زانیاریه کانی ئیسلامی له سالی ۱۲۱۳ مانگی، له و زانایه وه رده گریت و ده گه ریته وه شاری سلیمانی و له ۱۷۹۸ز- که مهولانا شیخ عه بدولکه ریم به رزنجی مامۆستای مهولانا خالید،

مهولانا خالید شاره زووری و خزمه تی زانستی و کوردایه تی ئه و

د. محه مه د سالح ئیبراهیمی (شه پۆل)
(تاران)

و زهق و زبندوو خۆی پته و راگرتوووه.

مهولانا خالید ویستوویه تی بناغه یه کی فیکری و هزری کوردایه تی و خزمه تکردن به زمانی کوردی که مرۆڤی کورد، به کوردی بیر بکاته وه و له بییری کوردایه تیدا بیت، به جوړیک که له وه و لا کهس نه توانیت ئینکاری زمانی کوردی، یان زمانی کوردی قه دهغه بکات.

۳- مهولانا خالید، چوو به کۆچیلی خه لیفه ی عوسمانیدا و دیوانی شیعره کوردییه کانی خۆی پێ له چاپ داوه و هه ره له و پرێبازه وه به خه لیفه همیدی عوسمانی به خه لکی حالی کرد، ده کریت به زمانی کوردی هه ره که زمانه کانی دیکه، زانیاری و هونه ره و دینی پێ بنووسریت و به زمانی کوردی بخوینری، چونکه زمانی کوردی نیشانه ی خواجه و فره به دیهی و ناشکرایه و هه ر کهس ئینکاری زمانی کوردی بکات، وه که ئینکاری وجودی عه رز و ئاسمان و به دیهییات بکات و ایه، هه ره که سیش ئینکاری به دیهییات بکات، کافر ده بیت (ومن آیاته خلق السموات والارض و اختلاف السنتم و الوانکم ان فی ذلک لآیات للعالمین. روم ۲۲).

۴- مهولانا خالید چۆن تیگه یشتن و پیگه یشتنی خوادادی و نبووگی زاتی هه بووه، له کتیبه کاندایه به نوسخه ی جامیعه و نوسخه ی نابغه ناوبراوه، مهولانا قه ریحه و زه وقی زاتی شیعروتنی هه بووه و چون له بییری کوردایه تیدا بووه، شیعی به زمانی کوردی داناوه.

۵- سولتان عه بدولحه مید خه لیفه ی عوسمانی له ئیسته نبول له سالی ۱۳۶۰ مانگیدا، دیوانی مهولانا خالیدی له چاپ داوه و بلاوی کردوو ته وه و به وه زمانی کوردی به خه لیفه و خه لک به ره سمی ناسیتراره و به ردی بناغه ی زمانی کوردی و کوردایه تی دانه راوه و مافی ئینکاری زمانی کوردی به کهس نادری که کوردایه تی حه قه و مافی ره وای نه ته وه ی نه جیبی کورده و زمانی کوردی به شیکی گه وه ره له شارستانی و ته مه دون و شانازی کوردی ئیمه یه.

۶- مهولانا خالید کورپی حوسیتن و له توره مه ی میکایه لی جافه، هۆزی جافیش پاشا و حاکمی فره پر ده سه لات و شییره مییرانی لی هه لکه وتوووه و حه شمیه تیشیان فره بووه، جا مهولانا خالید به نبووگی زاتی خۆی، هاته سه ره نه و فیکره تا له ریگه ی زانست و مۆرالی چاک، کارپک بکات، ئونس و ئولفه ت و باوه ر

مهولانا خالیدی نه قشه بندی

کۆچی دوایی کردبوو، خه لکی و زانیانی شار نه وه له جیبی مامۆستا که ی داده مزرین و مهولانا خالید ده ست به ته دریس و ریوینیی کردن ده کات و له شاری سلیمانی فه قی و مه لای زۆر دینه حوجره و فییرگه ی مهولانا خالید و زانست و زانین و خو و ئاکاری چاک و مرۆڤانی له وه فییر ده بن.

۱- هیدایه ت له (ته زکه ره ی ریازی عارفین) دا، ده لیت مهولانا خالید کورپی نه حمه د فه خری عاریفان و زینه تی سالیکان و جیبی فه خه ر و شانازی هه مسوانه و له پیگه یشتن و تیگه باندن و پیگه یشتندا له بار و بابه تی سووری و مه عنه ویدا، ته ک و تا ک بوو له توره مه ی جاف و کوردی سلیمانی و له به غدا خیتی خانه قا و باره گا بووه.

۲- مهولانا خالید دوای نه وه ی خۆی به زانست و مه عریفه ت پازانده وه، ده ستی به پراژه و به خزمه ت کردن کرد، بو وینه خزمه ت کردن به زمانی شیرینی کوردی، چونکه نه وه زاته پاکه زانیویه تی نه ته وه ی کورد که تا ئیستا ماوه و نه فه وتاوه، به هۆی زمانه که یه وه ماوه و له نیو کووره و ته نووری گرداری داگیرکه راندا نه تهاوه ته وه

به یه کتر کردن و خویشیستنی زیاتر له نیتو توپژی زانایان و خه لکدا، زیاتر بکات و له نیتو نه ته وهی کورددا، باوهر به یه کترکردن پته وتر بکات و په ره ی پی بدات و کورد له یه کتر نزیکتر بکاته وه و یه کیتی و له نیتو گه لی کورددا سازیدات.

۷- مه ولانا خالید له ۱۲۲۰ مانگی که چووه ته حه ج و له گه رانه وهیدا، ده چپته نه هری و میوانی مه لا سه عید عه بدوللا نه هری ده بیت و چوونی خوئی به دپه لی له گه ل خانه خوئی کهیدا، ده خاته بهر و توویژ و سهید به مه ولانا ده لیت: «تو به وه سه وه ژیری، زیره کی، زانست و که ماله وه، ده چپیه لای کی؟ مه ولانا پیتی ده لیت: ته و سه فه ره هوی دینی و نیشانی هه یه و مه لا سهید عه بدوللا ییش ده لیت: ته گهر وایه منیش له گه لت دیم، مه ولانا پیتی ده لیت: تو خه ریکی ته دریس به، هه ر خووم ده چم (له م سه فه ره مدا بو ورمی چوومه مالی خانه دانی ساداتی نه هری شه جه ره نامه و شرحی هه ندیک رووداوی نیشان دام که له بابه ت چاوپیکه وتنی مه ولانا خالیدی شماره زووری له گه ل مه لا سهید عه بدوللا نه هری، تامازه یه ک به وه کراوه - شه پؤل) - وه رگپری قانون له زانستی پزیشکیدا؛ شاعیری ناوداری کورد هه ژار له په سه ندی مه ولانا خالید و سهید عه بدوللا و سهید تاها پیرانی نه هری شاهانی شه مزین و به شیعری به زمانی کوردی ده لیت:

که سه رده سته ی هه موو مه ستانه خالید

نه مامی باغی کوردستانه خالید

فیدات بم نیشتمان بو شه رزوررت

که رووناکه شام و ئیسته نبول به نوررت

مه به ست له ئیسته نبول شیعری نه هری شه مزینه که ته مین حوزووری مه ولانا خالید بوون، هه ره ک ده لیت:

به عه بدوللا و تاها پیری شه مزین

له داوای دین نه ماندوو بوون، نه شه مزین

شه می دل بوون و زهینی مه حفه لی دین

وه تن هه ر شاد بی توواو دو کوررت دین.

* ته گهر زه مانی ته و شیعریانه و هوی دانانه کانی له بهر چا و بگرین باری سیاسی ته وانه مان فره به جوانی بو دهرده که ویت.

۸- مه ولانا خالید له ریبازی ته ریفه تی نه قشبه ندی، ته و هه مووه زانا و مرؤقه ژیرانه، به ناوی دوست،

مه نسووب و مورید و خه لیفه له باز نه یه کدا کو کوردوو ته وه و ئولفه ت، وه حده ت و یه کیتی له نیتوانیاندا پته و سازدا بوو.

۹- مه ولانا خالید باش ده یزانی به کارهیتانی زمانی کوردی، هه ره کو عه ره بی و زمانه کانی دیکه، ده بی نازاد بی و که س مافی قه ده غه کردنی زمانی کوردی بو نیبه و قورئان و ئایینیش رپی له نازادی زمانی کوردی نه گرتوو و مه ولانا خالید ته م فه رمووده ی دیوه که مرؤقیکی ته میمی به زاروده ی خوئی پرسییوه تی: «امن ام بر ام سیام فی ام سفرا!» که پیغه مبه ره له وه لامدا هه ر به و جوهره: «لیس من ام برام صیام فی ام سفرا!»

مه ولانا به وردی له م ئایه ته ی روانیوه «لولا فصلت ایاته أأعجمی و عربی. فصلت ۴۴» یانی بوچ نیشانه کانی به روونی به بیان نه کراوه؟ قورئانی عه جه می و پیغه مبه ری عه ره بی، یان ته م ئایه ته «ولو نزلناه علی بعض الأعجمین- فقراً علیهم ما كانوا به مؤمنین- شوعه را- ۱۹۸» یانی ته گهر ته و «قورئان» هه مان به سه ر هه ندیک له عه جم (ناعه ره ب) نازل بکر دایه - جا به سه ر ته واندایه بیخوتند بایه وه، پروایان نه ده هینا «له پرواداران نه ده بوون».

ته م ئایه ته نه ته وه ی کوردی له عه ره ب، به باشتر زانیوه، قورئان به زمانی کوردیش نیبه، که چی کورد باشتر له عه ره ب پهیره وی له قورئان کردوو و عه مه لی پی ده کات، به لام ته گهر قورئان به زمانی شیرینی کوردی نازل بوایه، عه ره ب باوهری پی نه ده کرد، ته وه یه ته بو حه نیفه فه رموویه تی به هه ر زمانیک که هه ته، نوپژ و دوعای پی بخوتینه.

نوکتته: پرسین له وجود و بوون گه وره ترین پرسیری دنیا یه و تا ته مرؤ هیه ک سه سی وه ک په هه له وی زمان، وه لامی ته وه ی نه داوه ته وه، په هه له وی زمانی خه لکی کوردی گوزان زمانه.

«الفهلویون الوجود عندهم

حقیقه ذات مراتب تعم

مراتب غنی و فقر تختلف

کالنور حیث ما تقوی وضعف».

(سه بزه واری) - سه وه ره وردی شیخی ئیشراق فه یله سووفی کورد، فه لسه فه ی پیاده یی: مشائی له سه ر بنچینه ی ژیر توگری په هه له وی زمانانی، که سانی وه ک:

سولتان عهبدولمجید

جاماسب فهرشاد شور، بوزورگ میهر و که یخوسره و خواپی (حیکمه تی خوسره وانی) سوار کردوو و پر شکۆترین ئەقل ئۆگری میژوو، بنیاد ناوه و به ئاژاوهی یهک و چهند (ئاژاوهی وه حدهت و که سرهت) خاتیمه ی داوه.

۱۰- حه زه تهی مه ولانا خالید به پیتی ئەم ئایه ته (وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه لیبین لهم- ئیبراهیم- ۴) باش زانیویه که پیغه مبه ریکه، ههروهک یه حیا- که قورئان ده رفه مویت (یا یحیی خذ الکتاب بقوه واتیناه الحکم صبیا- مریم- ۱۲)، یانی چلۆن یه حیا بهر پرس بووه که ته ورات توند به دهسته وه بگریت و واتاکه ی بۆ خه لک به بیان بکات، مه ولانا خالیدیش خۆی به بهر پرس زانیوه که ده بیته قورئان توند بگری و ده وه تیکه کوردی سازیدات، ئەوسا به زمانی شیرینی کوردی دین و دینداری فیری کورد بکات.

۱۱- به لām به داخه وه کورد، نه یه توانی یهک بگریت و دوژمنانیش، له نیو کوردا، وهک هه میشه ئاژاوه ی سازدا و گه وه زانیانی وهک عارفی په بان ی مه لا مارف نۆدییه ی و مه لای باله کی له مه ولانا خالید بوونه ملۆزم،

هه رچه ند وه کو میژوو ده لیت: چۆن ئیمام فه خری رازی ببوو ده ژمنی شیخی ئیشراق و له دواییدا که چاوی به ته ئلیفاتی شیخی ئیشراق ده که ویت، په شیمان ده بیته وه و ده گری و ده لیت: بۆچ؟ دلای ئەو فه یله سووفه گه وه یه م له خۆم په نجاندا، حه زه تهی نۆدییه ی. له وه که له خۆرا دلای مه ولانا خالید-ی له خۆی په نجانده بوو، په شیمان بووه ته وه، کورد فه رموویه تی: (دوای باران که په نک)، ئەو جاره ش هه ل له کیس درا.

۱۲- له بهر ئەوه یه حاجی قادر ئەو گه وه نه شتمان ویسته ی کورد به شیعر فه رموویه تی: (قوتبی زه مانه خالید ئاواره بوو، وهک من- بی قه در و قیمهت و شان، بیخ خانمان، بیخ نان). دیاره ئەم شیعره ی حاجی قادر واتای رامیاری هه یه- نازانم بۆ کورد بووه ته زیندوو کورزی مردوو په رست. خه لک مه زنی خۆی ده باته نیو مانگ، به لām کورد، قه لا و سه نگه ره کان له خۆ ده روو خیتن. کورد ده لیت: (گیا له سه ر بنجی خۆی شین ده بیته وه) و (سه د سووزن گاسنیکه تیبا نابێ). ده ی با ئیمه ی کوردیش، وهک خوا پیتاوان له بیری وه حدهت و یه کیتیدا بین تا به مافی ره وای خۆمان بگه یه نن. دیاره نامه وی شته که به رته سک بکه مه وه و بت په رست بین، ره خنه نه بیخ ته ره قی نابێ، به لām ره خنه ی سازنده دروسته، نهک ته خریب و رووخاندن، بزبان چۆن روخانیانی کورد، پیغه مبه ر (یه حیا) یان له دلای موسلمانانی کورد زاخاو داوه، (سه ره بۆ خه لک ده کهن، بنه بۆ نه ته وه که ی خۆمان ناکه ن)؟

۷- له بابته فه زیلهت و گه وه یی مه ولانا خالید، کتیبیکه ی فراوان نووسراوه و چاپ کراوه که خۆی نیشانه ی زانیایی و ده سه لاتیه مه عنه وی و عه زه مهت و خۆشه ویسته ی مه ولانا خالید شاره زوو ریبه. ناوی هه ندیک له و کتیبانه: ۱- کتیبی (سل الحسام الهندی لنصره) مه ولانا خالید نه قشبه ندی نووسینی محه مه د ئەمین بن سه ید عومه ر ناودار به کورپی عابدين، که له ۱۳۰۱ مانگی له دیمه شق چاپ کراوه. ۲- ئەصفه له وارد له زنجیره ی ئەحوالی ئیمام خالید، نووسینی شیخ عوسمان بن سند وائیلی، نه جدی که له میسر له سالی ۱۳۱۳ مانگی له چاپ دراوه- شیخ ئەبو وه کر بن شیخ مه جد ئیحسانیه به ناوی نه شری ودی له خه به ری مه ولانا خالیدی کورد، ئەم - کتیبه ی کورت کردوو ته وه- تۆ

پروانه زانایان و شاعیران له خوژی مهولانا خالید چۆن به نیشتمان و زانایانی کوردیان هه لگوتوو:

ایا منزل الاکرد بورکت منزلا

لنا فیه اقمار المعارف تشرق

سعدت فیما صحبت الا حدیقه

بها زهرا لتحقیق بالدرس مورق

تا ئەو جێیه که ده لیت:

ولکنهم قوم کرام فصبهم

سعید و ان بالبعد والصد ذوقوا

(پروانه: ژیناوه‌ری زانایانی کورد

له جیهانی ئیسلامه‌تی به قه‌له‌می (شه‌پۆل)

په‌ری ٤٠ چاپی (١٣٦٤) - ٣ هه‌دیقه‌ی ندییه له ته‌ریقه‌تی نه‌قشبه‌ندی و به‌هجه‌ی خالیدییه، نووسینی عه‌للومه محهمه‌د بن سلیمان بن مراد بن ئه‌وره‌حمان عه‌بییدی به‌غدادی هه‌نه‌فی نه‌قشبه‌ندی، یه‌کێ له خه‌لیفه‌کانی مه‌ولانا خالید که شه‌رحی حال و ژینای مه‌ولانا خالیدی به‌جوانی و پر و ته‌ژی له مه‌به‌ست، باس کردوو. - ٤ فه‌یزی وارد له‌سه‌ر په‌وزه‌ی مه‌رسییه‌ی مه‌ولانا خالید، نووسینی ئه‌بوسه‌نا هه‌موود ئالوسی چاپی که‌سته‌لیه ١٢٧٨ مانگی - ٥ مه‌جدی تالی له مه‌ناقبی مه‌ولانا خالید، به‌ قه‌له‌می ئیبراهیم فه‌سیح هه‌یده‌ری به‌غدادی چاپی ئیسته‌نبۆل. - ٦ آساور سجدییه له مآثر خالیدییه، نووسینی شیخ حوسین بن ئه‌حمه‌د به‌سری دسوری. - ٧ نه‌شیری وردی باخبار مه‌ولانا خالید نه‌قشبه‌ندی کورد، نووسینی ئه‌بی به‌کر بن محهمه‌د هه‌نه‌فی ئیجسائی که له مودیره‌تی ئه‌وقافی به‌غدا به ژماره‌ی (١٤٨٢٦) هه‌یه. - ٨ قه‌ولی سه‌واب له په‌دی ئه‌وه‌ی به ته‌حریری خیتاب نووسراوه، نووسینی محهمه‌د ئه‌مین موفتی حیلله. - ٩ سه‌م صائب لمن سمی الصالح بالمبتدع الکاذب نووسینی محهمه‌د ئه‌مین سویدی به‌غدادی. - ١٠ به‌هجه‌ی سنیه له ئادابی ته‌ریقه‌تی علیه خالیدییه، نووسینی شیخ عه‌بدوڵلاخان، چاپی ١٣٠٣ مانگی - ١١ حصول ئنس له چوونی هه‌زه‌رتی مه‌ولانا خالید بو هه‌زه‌ری قودس، نووسینی سه‌ید ئیسماعیل غه‌زی عامری - ١٢ ریازی موشتاقین له مه‌ناقبی مه‌ولانا زیانه‌دین خالید، نووسینی مه‌لا حامید بیاره‌یی - ١٣ مسلی الواجد و مثیرالتواجد فی تشطیر مرثیه‌ی مه‌ولانا خالید، نووسینی شیخ داود بن سلیمان

بن جرجیس که نوسخه‌ی ئه‌وه له ئه‌وقافی به‌غدا به ژماره‌ی ٥٧٥٦ هه‌یه - ١٤ بوغه‌ی واجید له بابته مه‌کتوباتی، هه‌زه‌رتی مه‌ولانا خالید، نووسینی ئه‌سعه‌د صاحب، دیمه‌شق ١٣٣٤. - ١٥ فیوزاتی خالیدییه نووسینی محهمه‌د ئه‌سعه‌د صاحب زاده - ١٦ جمع القلائد و مجمع الشوارد فی فرائد حضرت مه‌ولانا خالید نووسینی محهمه‌د ئه‌سعه‌د صاحب زاده - ١٧ په‌حمه‌تی سه‌هابه له زیکری ئیسمی زات و رابسته نووسینی حوسین بن ئه‌حمه‌د، دسوری - ١٨ هه‌دائیقی وردییه نووسینی عه‌ید مه‌جید بن محهمه‌د خانی خالیدی نه‌قشبه‌ندی - ١٩ نه‌واری قودسییه له مه‌ناقبی گه‌وره زانای نه‌قشبه‌ندی نووسینی محهمه‌د بن محهمه‌د په‌خاوی چاپی میسر ١٣٤٤ مانگی - ٢٠ نووری هیدایه و عیرفان له راز و په‌مزی رابسته و جه‌وه‌هر و خه‌قی خواجه‌کان نووسینی محهمه‌د ئه‌سعه‌د صاحب زاده چاپی میسر ١٣٤٤ مانگی - ٢١ سه‌عاده‌تی ئه‌به‌دی له‌وه‌ی که له ریبازی نه‌قشبه‌ندیدا هاتوو، چاپی میسر سالی ١٣١٣ مانگی - فره زانای تریش له په‌سنی مه‌ولانا خالید شتیان نووسیوه، زانایه‌ک وه‌ک عه‌للومه مه‌لا عه‌بدوڵکه‌ریم موده‌ریس ئیمام شافعی زه‌مان و جه‌نابی په‌یره‌مێرد و که‌سانی وه‌ک شیخ عه‌بدوڵلا نه‌ه‌ری شاه‌ی شه‌مزین، سه‌ید عه‌بدوڵلا نه‌ه‌ری، شیخ فه‌وزی، مراغیب ئه‌فه‌ندی، سه‌ید عه‌بدوڵلائی هه‌یده‌ری، شیخ ئه‌حمه‌د ته‌رابلوسی ئه‌رواری، سه‌ید عه‌زیز گه‌یلانی نه‌قیسی به‌غدا، تاهیر ئه‌فه‌ندی حوسینی موفتی قودس، شیخ ئیسماعیل کوری عه‌لی دوره‌کی، حاجی شوکری ئه‌فه‌ندی په‌دی ئیسته‌نبۆلی، حاجی وه‌لیه‌دین پاشا والی سووریه، سه‌ید عه‌بدوڵسه‌لام هه‌یده‌ری موفتی شافیعی به‌غدا. شیخ یوسف کوری ئیسماعیل نه‌به‌هانی، خه‌یره‌دین زه‌ره‌کلی، عومه‌ر په‌زا که‌حاله، شیخ محهمه‌د قزنجی، ئه‌مین زه‌کی، محهمه‌د قه‌سیم سنه‌بی، عومه‌ر ئه‌فه‌ندی غه‌زی موفتی شام و دیمه‌شق، ئه‌وره‌حمان که‌زه‌ری، پاشای عه‌کا، مسته‌فا عاسم ئه‌فه‌ندی، شیخ شامیل داغستانی، شیخ فه‌وزی، داود پاشا والی به‌غدا، نه‌جیب پاشا والی شام، بابا مه‌رذوخ روحانی، ئه‌نوه‌ر مائی، موفتی زه‌هاوی، شه‌پۆل (پروانه ژیناوه‌ری هه‌ر ئه‌وی)، محهمه‌د ئه‌مین بن عابیدین. بو گه‌وره‌یی و عه‌زه‌مه‌تی مه‌ولانا ئه‌وه به‌سه که زیاتر له ٣٧ خه‌لیفه و نوپنه‌ر و

سه ره وه ردی

شونددانانی رتیبازی ته ریههت، یان نیزامی عیرفانی له سه ره فه رههنگ و کولتووری کورده وازی، واته شوینی رتیبازی مه ولانا خالید شاره زووری نه قشبه ندی له سه ره نه ته وهی کورد و کوردستان- ۱- دیاره ته نیا وردبوونه وه له ژبانی ماددی و نه نیوژهی، وه خو دوورخستنه وه له مه عنه وییهت و خو پاک کردنه وهی دهروون و ته زکییهی نه فس، جوژیک له په ریشانی و بی نه زمی له ژبانی تابووری، کومه لایه تی و سیاسی له نیو مرؤفدا به دی دین، خو دزینه وهیش له ماددیات و پیتی بزبو، دیوه زمه ی نه داری و پروت و قووتی و برسیه تی، ده رگه به مرؤف ده رگن، مرؤ بوونه وه ریکه، ده بیت هه ردوولا، لای ماددی و لای مه عنه ویات، له بهرچاو بگرت، ۲- دیاره به درتیبایی میژوو کیشه کیشی چبنایه تی فره بی پروی داوه. ۳- له و سونگه یه وه، مرؤ فگه لیک هه بوون که له دهروونی خو بان فیکربوون و بیریان له مه عنه وییهت کردوه ته وه و فیرگه و فیرانکویه کی مرؤفانی و نه خلایقی، ئیلاهی، ره باناییان بنیات ناوه، که س ناتوانیت نه وه نه فی بکات. ۴- لیره دا ده بی بلتین: مه ولانا خالید خوا زانست و حیکمهت و زانین و خیر و به ره که تی به سه ردا باراندوه (ومن یؤت الحکمة فقد اوتی خیرا کثیرا- سوورته تی به قه ره ۲۶۹) یان نه م تایه ته (یرفع الله الذین آمنوا منکم والذین اوتوا العلم درجات) چون مه ولانا خالید له بیبری مه عنه ویه تیشدا بووه و به رز و به رزتر بووه ته وه و خو ی به زانستی رؤژباو ده وله مه ند کردبوو، ۵- دیاره هه موو ده زانین نه قل و نه زموون و ته جره به پیکه وه، توانیوبانه له م سه رده مه دا، نه م هه مووه ته ره قیساته بو به ره ی مرؤف دابین بکه ن، به دیه پتانی کاره با، فرؤکه، ته له فون، ئوتؤمبیل، مؤبایل، مانگی ده سترکرد، ته له قزیون، کؤمپیووته ر، پیشکه وتنی زانستی پزیشکی و داووده ره مان، دیاره ده بی نه وهیش بزاین که صوفی و ده رویش، ههروهک زوهدی موته شه ریعان و موحه دیسان، بو نه وه، ناحه زی و به ده فیری کاری حاکمانی موسولمانان نیشان بدن، نه وانه قهت له بیبری نازاردانی حاکمان، ته نانهت به (ناوی موباره زه ی مه نفی) نه بوون، هه ر بو نه وه بووه که خو بان له که سسی مالی دنیا و له زهت بردن دوور بخه نه وه، نه وانه ش پشتیان به خوا به ستووه، ویستوویانه نه خو شی خو بان به دوعا چاره بکه ن و فره گوئیان به پزیشک

۳۱ مه نسوب و موریدی هه بووه و هه مووشیان عالم و زانابوون و دکتور خه لیلی نووسیویه تی که زیاتر له ۲۰۰۰ خه لیفه ی هه بووه، که سانیک وهک شیخانی بیاره و ته ویله و... تاد.

زیاتر له ۲۲ جوژ کتیب له بابهت مه ولانا خالید و مه ناقیب و شه رحی حالی مه ولانا خالید نووسراوه و خویشی زیاتر له ۲۰ کتیب و کویه و ریساله ی ته تلیف کردوه. باوکی مه ولانا خالید ناوی پیر میکایه لی و له بنه ماله ی جافه و له ده ودان سه ره به جوانرؤ مردووه و نیژراوه و دایکیشی له ساداتی پیرخزر شاهویه. له بابهت سالی له دایک بوونی مه ولانا خالید جیایی بیرورا هه یه. فره ییهک له زانایان لایان وایه له سالی ۱۱۹۳ مانگی له دایک بووه و هه ندیکی دیکه سالی ۱۱۹۰، هه ندیکی دیکه ۱۱۹۲ و هه ندیکیش سالی ۱۱۹۷ مانگیان نووسیوه و بو کؤچی دوا بییشی ده لئین: له ۱۲۴۲ مانگی و ۱۸۲۶ کؤچی دوا بی کردووه و (خالد قطب توفی) ماده تاریخیه تی و به حیسابی زاینیش هه ندیک سالی ۱۷۸۳-ز- یان ۱۷۷۳-ز- یان ۱۹۴۳-ز- یان بو نووسیوه.

نه داوه و په رۆ و پاتالیان به داردا هه لئواسبوه و شیفا و یارمه تیبیان لئ و بیستون، دیاره قورتانیش فهرمووبه تی (وان لیس لئ انسان إلا ما سعی) واته مرۆقی خۆپاریز، مرۆقی عاتیفی، به تهنیا نهیتوانیوه به کیتک له ههزار گری کویره ی ژیان له ریگه ی بزای کۆمه لایه تی، هاونه وعانی خۆیان بکه نه وه، (بروانه ژیناوه ری زانایانی کورد له جیهانی ئیسلامه تی به نووسینی محمه د صالح ئیبراهیمی (شه پۆل) چاپی ۱۳۶۴ هه تاوی، تاران، چاپخانه ی مه هاره ت)، به للام مه ولانا خالید که ریتیازی نه قشبه ندی گرتبوه بهر به بییر و هزریکی نوئ بو کوردایه تی ها تبوه مه بدان، ههروهک چۆن پیغه مبه ری مه زنی ئیسلام له شاری مه دینه به ردی بناغه ی حکومه تی ئیسلامی دانا، مه ولانا خالیدیش ده یوست بنچینه ی ده وله تی کوردی له شاری سلیمان دایمه زینیت، پیغه مبه ر که سانیتکی وهک عومه ر و ئه بویه کر و یارانی صوفه و سه کۆی له گه ل بووه و مه ولانا خالید شاره زووری که سانیتکی وهک عه للامه مه لا به حیا مزووری، عه للامه مه لا قه سیم مه ردۆخی، سه ید فه سیح حه یده ری، ئه بوخه یر دیاره به کری، عه للامه مه لا ره حمان رۆژبه یانی، سه ید عه بدوللا، حه یده ری ماوه رانی، سه ید عه لی به رنجی، شیخ مه لا ته ها جزیری، مه لا محمه د هه ولیری، مه لا عه بدوللا ئامیدی، شیخ ئیسماعیل هه نارانی، مه لا عه بدوللا جه لی کۆبی، مه لا عه بدوللا ئامیدی له گه ل بووه- مه ولانا خالید خه لیفه و نوینه ری، له میسر، شام، کوردستان، له قودس، به غدا، هه ولیر، جزیر و بۆتان، دیاره به کر، مه که، مه دینه، ئیزمیر، له ۱۲ هه زار موریدی هه یه، پاشا له خزمه ت مه ولانا خالید به پیوه ده سته و نه زه ر، راده وه سته (کورد، عه ره ب، تورک، سیسیل، جی، ئیدمۆندز په ره ی ۱۴ ته رجه مه ئیبراهیم یوونسی چاپی ۱۳۶۷ تاران، دانیشمه ندانی کورد، ته رجه مه ی ده ست و قه له م جوان و خه ت خۆش ئه حمه د حه واری نه سه ب چاپی رۆژنامه ئیتلاعات ۱۳۶۹ تاران). شیخ ئه حمه د خه تیبی هه ولیری نامه یه کی بو مه ولانا خالید زبانه ددین شاره زووری نه قشبه ندی نووسی و به ره سمی بانگی کرد تا ته شریفی بچیته شام (دیه شق) و گشت چین و توپژی خه لکی له زانین و مه عریفه تی ئه زاته که لک وه ربگرن، مه ولانا خالیدیش له سالی ۱۲۳۸ مانگی، چوه شام و ژماره یه کی فره له

زانایان و عارفان و موریدان و مه نسوویان؛ له گه ل ئه و زاته له به غداوه چونه شام و خه لکیکی فره و بهرچاو به وه په ری شه وق و شادی و دلگه رمیییه وه چونه پیتشوازی، ویتزه وه ران و شاعیرانی فازل و ناوداری دیه شق، قه سیده گه لیککی غه رایان به ناوی به خیره اتن و پیروزیایی وتن، بو هاتنی به هاتی ئه و زاته بو شام دانا بو، به خۆشییه وه له حوزوریدا، خویندیا نه ته وه- مه ولانا خالید له دیه شق نیشته جی بو، ده سته کرد به ته دریس و فیترکردن و بارهیتانی زانایان و رینوتینی خه لک بو فیتربوونی ئه خلاق و خو و ئاکاری باش و مرۆقانی و فیترکردنی ریتیازی شه رعه ت و ته ریفه ت، دوا ی ماوه به ک له دیه شقه وه چوه ته قودس و دوا ی چه ند رۆژ گه راوه ته وه بو دیه شق و بی هیچ سه ره تاییه ک کتیبخانه که ی خۆی وه قفی زانایانی ئه وئ کردوه و زانای خواناس و خۆپاریز شیخ ئیسماعیل هه نارای ده کاته جیتشینیی خۆی و به ئیما و ئیشاره، به نزیک بوونه وه ی خۆی له مردن ئامازه ی کردوه و رایسپاردوه، به قه د کیلی قه به ره که ی تهنیا ئه م رسته یه بنوسن: «هذا قبر الغریب خالد: ئه مه قه بری خالیدی غه ربیه» و سه ره نجام له شه وی ۱۲ ی زیقه عیده ی سالی ۱۲۴۲ مانگی تووشی نه خۆشی تاعوون ده بیت و له شه وی ۱۴ ی زیقه عیده ی ئه و ساله دا له نیوان نوپژی مه غریب و خه وتناندا به ره و لای خوا بارگه ی تیکناوه له کیوی قاسیۆن له دیه شق نیتراره و شینی بو گیترداره و به شیعر و به په خشان به و زاته یاندا هه لگوتوه و به سه دان زانا و شاعیر و ئه دیب له بهر به مودفه رک زانینی ئه و زاته، له و کیوه لای مه ولانا خالید نیتران. - لیره دا چه ند شت ده رده که ویت: ۱- ههروهک چۆن حه زره تی پیغه مبه ریان بانگ کرد تا بچیته مه دینه، مه ولانا خالیدیش بانگ کراوه؛ تا بچیته شام- ۲- ههروهک پیغه مبه ر له مه دینه ما، مه ولانا خالیدیش له دیه شق ماو له ویش نیتراره- ۳- ههروهک پیغه مبه ر له حه جه تولوه دا عدا به مردنی خۆی ئامازه ی کردوه، مه ولانا خالیدیش ئامازه ی پی کردوه- ۴- پیغه مبه ر تهنیا ئه بووبه کری له کاتی چوون بو مه دینه له گه ل بوو، به للام مه ولانا خالید که سایه تیبیه کی فره ی له ویتزه وه ران و زانایان و شاعیران و... تاد له گه ل ئه ودا به ره و شام چوون (میترووی مه شاعیری کورد ج ۱: ۳۰۴-۳۰۶. مه ولانا

چوون قاف ناوان، تهرک، خهو، نهکهم (۵)

پهراوتیز:

۱- ناماژه په بۆکتیبی شفای بوعلی سینا له مهنتیق، نیلاهیات و تهبیعیات، گزنگترین کتیبه له فلسفه‌هی نیسلامی و له حکمه‌تدا، نهو پله‌یهی هه‌یه که قانون له پزشکیدا هه‌یه‌تی و زۆری شهرج له‌سه‌ر نووسراوه که له هه‌مووان په‌رده‌دارتر شهرحی سهرده‌دین شیرازییه.

۲- مه‌به‌ست له بوعلی کوری سینایه (حکمة العین) یش له فلسفه و پزشکیدا په نووسراوی بوعلی سینایه.

۳- واته تا له‌سه‌ر کولمت کۆلکه‌زترینه: قه‌وس و قه‌زه‌ح و په‌لکه‌زترینه له شپوهی برۆی که‌وانت ساز بده‌ن.

۴- قاب قوسین: ژیی که‌وان، مه‌تاف: جیی تواف و سوورانه‌وه واته، نه‌گه‌ر بیتو خالد دهم له شهرحی برۆی ره‌شی بۆن خوشت بدات ده‌بیت به نه‌ندازه‌ی دوروی ژیی که‌وانتیک، وه‌کو په‌روانه به دوروی پرومه‌تتا بسوورپیته‌وه و روحیشی بکاته نیشانه بۆ تیری مورگانت، قاب قوسین: ناماژه په بۆ میعراجی ره‌سوولی خوا له شه‌وی نیسرا- برونه کتیبی روحی مه‌ولانا خالد، هی پیره‌میترد. لاپه‌ره‌ی ۹۰ تا ۹۱ چاپی ۱۹۸۷ چاپخانه‌ی زه‌مان به‌غدا.

۵- یادی مه‌ردان ج ۱ لاپه‌ره‌ی ۶۲۲ چاپی ۱۹۷۹ چاپخانه‌ی کۆری زانیاری کورد.

خالیید فیترگه و فیترانکۆی کوردایه‌تی دامه‌زراند و به ره‌سمی زمانی کوردی به حکومه‌تی عوسمانی ناساند. ئیمامی شافیعی ده‌لایت: «العلم نقطه‌ تزداد بتلاحق الافکار» منیش به باوه‌ر و بۆچوونی خۆم هه‌ندیک بیروه‌زی تازهم له‌سه‌ر بیرورای نهو نووسه‌رانه زیاد کردوه که له بابته مه‌ولانا خالییدی شاره‌زووری قه‌له‌میان گپراوه (شه‌پۆل) ۲۱ ئۆکتۆبه‌ری ۲۰۰۷ز- و ۲۹ په‌زه‌ری ۲۷۰۷ کوردی، تاران.

نه‌مه‌یش چه‌ند پارچه شیعیری کوردی مه‌ولانا خالیید شاره‌زوورییه:

دور له رووت هینده موته‌وه‌ل بوو شه‌وی هیجرانی تار

موخته‌سه‌ر زۆر ده‌ستدریژی کردوه زولفه‌ینی تو چاوی بیمارت که نه‌روانی «شیفا» یه بۆ نه‌خوش (۱) «بوعلی» نه‌م «حکمة العین»‌ه‌ی نییه وه‌ک عه‌ینی تو. (۲)

پرومه‌تت ناوی دلارامی هه‌وای ته‌ر کردوه تا له‌سه‌ر کولمت ده‌ری خست شپوهی قه‌وسه‌ینی تو (۳)

بیتو «خالد» شهرحی نهو نه‌برۆ مشکینه بکا «قاب قوسین» مه‌تافی روحی بۆ سه‌هه‌ینی تو (۴)

هۆنه:

وه نهو دال نه‌کهم وه نه‌ودال نه‌کهم
تاکی خۆم چوون قه‌یس وه نه‌ودال نه‌کهم
بازووی ده‌رویشیم پر خرخال نه‌کهم
پۆشاکن جه‌لۆنگ شا ده‌سمال نه‌کهم
چه‌نی ده‌یری یان مال به چۆل نه‌کهم
ته‌حصیل، رۆزی به که‌شکۆل نه‌کهم
فه‌ناییم به خاک سه‌حرای به‌ر نه‌کهم
به کانی و سیلاو دیدهم ته‌ر نه‌کهم
بیخ ریشه‌ی نه‌خل زه‌وقم په‌ی نه‌کهم
چارگۆشه‌ی جیهان به سکه‌ن تن نه‌کهم
په‌ری به‌خت ویم خاک وه‌سه‌ر نه‌کهم
یامه‌ن هوو په‌ی سه‌د سکه‌نده‌ر نه‌کهم
جه‌ قه‌وم و عه‌شهرت خۆم بیزار نه‌کهم
عه‌زم وه نه‌ی کابل و قه‌نده‌هار نه‌کهم
(خالد) بئ! په‌فیق، رۆژ وه شه‌و نه‌کهم